

امام باقر علیه السلام

شناخت نامه

حسین مرادی نسب

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

زمستان ۱۴۰۴

مرادی نسب، حسین، ۱۳۳۸ -
امام باقر (علیه السلام): شناختنامه / حسین مرادی نسب؛ ویراستار علی حائری مجد - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۴۰۴.
چهارده، ۳۳۸ ص. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۸۱۷؛ تاریخ اسلام: ۱۷۴)
بها: ۵۲۸۰۰۰۰ ریال
ISBN: 978-600-298-610-8
فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.
بالای عنوان: تاریخ و سیره.
کتابنامه. ص. [۲۰۵] - ۳۲۹؛ همچنین به صورت زیرنویس.
نمایه.
عنوان دیگر: تاریخ و سیره.
عنوان دیگر: شناختنامه.
۱. محمد بن علی (علیه السلام)، امام پنجم، ۵۷-۱۱۴ ق. ۲. Muhammad ibn Ali, Imam V. الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
BP۴۴ ۲۹۷/۹۵۵۲
شماره کتابشناسی ملی
۱۰۳۸۹۳۶۳

امام باقر (علیه السلام): شناختنامه

مؤلف: حسین مرادی نسب

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه آرایشی: تحریر اندیشه

چاپ اول: زمستان ۱۴۰۴

تعداد: ۱۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - سبحان

قیمت: ۵۲۸۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۹۸-۶۱۰-۸

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نبش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰

(انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰) نمابر: ۳۲۸۰۳۰۹۰، ص. پ. ۳۱۵۱-۳۷۱۸۵

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir info@rihu.ac.ir

فروشگاه اینترنتی: https://shop.rihu.ac.ir

مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و هدایت پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به‌عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی رحمته‌الله، بنیان‌گذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم کرد و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جامعه علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۸۱۰ عنوان کتاب و ۹ نشریه علمی اشاره کرد.

این اثر به عنوان منبع پژوهشی برای دانشجویان و طلاب حوزه های علمیه در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری، در رشته های تاریخ اسلام، تاریخ اهل بیت (علیهم السلام)، تاریخ امامان معصوم (علیهم السلام)، تاریخ تشیع و گروه های مرتبط با آنها، و برای علاقه مندان در حوزه تاریخ مطالعات اسلامی تألیف شده است. اثر با استفاده از منابع کهن و جدید تألیف شده است و برای محققان، پژوهشگران، علاقه مندان به مکتب اهل بیت (علیهم السلام) و دیگران مفید و راهگشا خواهد بود، ان شاء الله.

از اندیشمندان، استادان و صاحب نظران بزرگوار تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی شان، پژوهشگاه را در بهبود این کتاب و تدوین دیگر سایر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی و حوزوی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می داند از تلاش های مؤلف محترم اثر، حجت الاسلام والمسلمین حسین مرادی نسب، ارزیاب محترم استاد نعمت الله صفری فروشانی قدردانی کند.

تقدیم به

پیامبران الهی و خاتم الانبیاء حضرت محمد بن عبدالله ﷺ

تقدیم به امامان معصومین (علیهم السلام)، مادران آنان، همسران پاک آنان و اصحاب باوفای ایشان؛

تقدیم به روح ملکوتی امام خمینی (رحمه الله)، شهیدان انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی، شهیدان امنیت، سلامت، شهیدان نیروی انتظامی و شهیدان خدمت از جمله شهید آیت الله رئیسی؛

تقدیم به امام آزادگان و مرجعیت جهان اسلام شهید حضرت آیت الله العظمی امام سید علی خامنه‌ای (قدس الله نفسه الزکیه) که در دهم ماه مبارک رمضان ۱۴۴۷ قمری مطابق با نهم اسفند ۱۴۰۴ شمسی با همراهان ایشان [از جمله وابستگان اعضای خانواده ایشان، سرداران اسلام از جمله امیر سپهبد شهید عبدالرحیم موسوی رئیس ستاد کل نیروهای مسلح، سردار سپهبد شهید محمد پاکپور فرمانده کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، امیر دریا سالار شهید علی شمخانی مشاور و عضو شورای دبیرخانه امنیت ملی، امیر سرلشکر شهید عزیر نصیرزاده وزیر دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی و جمعی دیگر از همکاران آنان و افراد دیگر، در حالی که دولت جمهوری اسلامی با آمریکای جنایت کار ترامپ قمارباز در حال مذاکره در پس از دور اول بودند، صبحگاه روز بعد مذاکره مورد حمله استکبار جهانی آمریکای جنایت کار و صهیونیست‌های غاصب قرار گرفتند و به شهادت رسیدند. قابل ذکر است در جنگ دوازده روزه در ۲۳ خرداد ۱۴۰۴ شمسی نیز دولت جمهوری اسلامی برای مذاکره دور ششم آماده می‌شد، از سوی دولت آمریکا و دولت غاصب صهیونیست مورد حمله قرار گرفت. -]

تقدیم به شهدای دبستان دخترانه طویه میناب و به تمام شهیدان مظلوم ایران در جنگ رمضان ۱۴۴۷ ق.

تقدیم به ارواح پاک شهدای روحانیت از آغاز نهضت اسلامی تاکنون؛

تقدیم به ارواح پاک شهیدان هفتم تیرماه ۱۳۶۰ ش از جمله شهید آیت الله دکتر سیدمحمد حسینی بهشتی، تقدیم به ارواح پاک شهیدان هشتم شهریورماه ۱۳۶۰ ش شهید محمدعلی رجایی رئیس جمهور و شهید حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمدجواد باهنر نخست وزیر جمهوری اسلامی ایران؛

تقدیم به ارواح پاک شهیدان ترور، شهید آیت الله محمد مفتاح، شهیدان محراب و شهیدان دیگر؛

تقدیم به ارواح پاک سرداران شهید از جمله سپهبد محمدحسین باقری، سپهبد حسین سلامی، سرلشکر امیرعلی حاجی زاده، سپهبد غلامعلی رشید، سرلشکر مهدی ربانی، سرلشکر غلامرضا محرابی، سرتیپ داوود شبخیان، سرتیپ مسعود شانه‌ئی، سرتیپ محمدسعید ایزدی معروف به حاج رمضان، همکاران و دیگر نیروهای سپاه پاسداران، ارتش و نیروهای انتظامی؛ تقدیم به زنان و مردان و کودکان شهیدی که در حمله ددمنشانه صهیونیست‌ها در جنگ دوازده روزه ۲۳ خرداد تا سوم تیر ۱۴۰۴ به ایران اسلامی به شهادت رسیدند؛

تقدیم به ارواح پاک دانشمندان و فعالان صنعت هسته‌ای جنگ تحمیلی دوازده روزه ۱۴۰۴: شهیدان دکتر فریدون عباسی دوانی، دکتر، محمدمهدی طهرانچی، دکتر عبدالحمید مینوچهر، دکتر احمدرضا ذوالفقاری،

دکتر سیدامیرحسین فقهی، دکتر اکبر مطلبی‌زاده، دکتر منصور عسگری، دکتر سیداصغر هاشمی‌تبار، دکتر سلیمان سلیمانی، دکتر علی باکوبی کتریمی، دکتر سعید برخی کازرونی، دکتر سیدمصطفی ساداتی، دکتر محمدرضا صدیقی‌صابر؛

تقدیم به شهدای ترور هسته‌ای: شهیدان دکتر مسعود علی محمدی، دکتر مصطفی احمدی روشن، دکتر محسن فخری‌زاده، دکتر مجید شهریاری، داریوش رضایی‌نژاد، اردشیر حسین‌پور؛

تقدیم به تمام قهرمانان تاریخ جبهه مقاومت: شهدای مدافع حرم اهل‌بیت (علیهم‌السلام) و شهیدان جبهه مقاومت ازجمله شهیدان عزیز حاج قاسم سلیمانی و ابومهدی مهندس؛

تقدیم به شهیدان راه قدس، ازجمله دبیرکل اسبق حزب‌الله لبنان شهید حجت‌الاسلام والمسلمین سید حسن نصرالله، دبیرکل سابق حزب الله شهید حجت‌الاسلام والمسلمین سید هاشم صفی‌الدین، فرماندهان و رزمندگان حزب‌الله و مردم سرافزار لبنان، شهید عباس نیلفروشان، شهید علی کرکی و همراهان دیگر سید مقاومت؛

تقدیم به شهیدان فلسطین ازجمله فرماندهان و رهبران حماس و جهاد اسلامی و گروه‌های دیگر مبارزان فلسطین: فتحی شقاقی، رنتیسی، شیخ یاسین رمضان، اسماعیل هنیه، یحیی سنوار، محمد ضیف و فرماندهان شهید دیگر گمنام، و شهیدان فلسطین از زن، کودک، سالخوردگان و غیرنظامیان، خبرنگاران و کادر بیمارستان‌ها؛

تقدیم به تمام آزادگان و اسیران قهرمان فلسطین؛

به امید روزی که سرزمین فلسطین از سوی مجاهدان آن و امت اسلامی از دست غاصبان آن رهایی یابد. امید است این نگاشته ناچیز که در راستای نشان دادن گوشه‌ای از حیات امام باقر (علیه‌السلام) نوشته شده است، از سوی آن امام همام پذیرفته شود و شفیع ما، اساتید و محبتان اهل‌بیت (علیهم‌السلام) در روز جزا باشد؛ روزی که مال و فرزندان سودی ندارند، مگر کسی که با قلبی پاک از شرک، نزد خدا آید: «يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ * إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ»^۱ ان‌شاءالله. پیشکش به علاقه‌مندان به مطالعات تاریخ، و سیره و زندگانی اهل‌بیت (علیهم‌السلام)؛ با استعانت از آیه شریفه ذیل: «يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسْنَا وَأَهْلْنَا الضُّرَّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ»^۲ ای عزیز [مصر]، ما با همه اهل‌بیت خود به فقر، قحطی و بیچارگی گرفتار شدیم و با متاعی ناچیز و اندک (نزد تو) آمدیم، پس پیمانه را سرریز کن و بر ما احسان فرما که خداوند نیکوکاران را پاداش می‌دهد».

۱. شعراء (۲۶)، آیه ۸۸-۸۹.

۲. یوسف (۱۲)، آیه ۸۸.

امام عظیم الشان و بنیانگذار جمهوری اسلامی
امام خمینی رحمته الله علیه درباره امام باقر علیه السلام فرمودند:
«ما مفتخریم که «باقر العلوم» که بالاترین شخصیت
تاریخ است و کسی جز خدای تعالی و رسول خدا صلی الله علیه و آله و
ائمه معصومین علیهم السلام، مقام او را درک نکرده و نتوانند درک
کرد، از ماست ...».

صحیفه نور، ج ۲۱، ص ۱۷۱

فهرست مطالب

پیشگفتار..... ۱

فصل اول: کلیات

مقدمه.....	۷
۱-۱. هدف، اهمیت و ضرورت.....	۱۲
۱-۲. توجه به تاریخ ائمه اطهار (علیهم السلام).....	۱۳
۱-۳. روش شناسی.....	۱۴
۱-۴. پیشینه موضوع.....	۱۴
۱-۵. امتیازات این پژوهش.....	۲۲
۱-۶. گونه شناسی منابع ائمه اطهار (علیهم السلام).....	۲۳
۱-۷. منابع مورد استفاده.....	۲۴
۱-۷-۱. منابع تاریخ، تراجم و سیرم.....	۲۵
۱-۷-۲. کتاب های دلائل، معجزات نگاری و مناقب نگاری.....	۳۰
۱-۷-۳. کتاب های حدیثی.....	۳۴
۱-۷-۴. کتاب های نسب.....	۳۵
۱-۷-۵. کتاب های زیارات.....	۳۶
۱-۸. مفاهیم.....	۳۷

فصل دوم: شناخت نامه امام باقر (علیهم السلام)

بخش اول: تولد، حاکمان عصر امامت، کنیه، القاب و موضوعات دیگر.....	۴۱
۲-۱-۱. مقدمه.....	۴۱
۲-۱-۲. تولد، نسب.....	۴۱
۲-۱-۳. ذکر حاکمان اموی در حیات امام باقر (علیهم السلام) و شهادت آن حضرت.....	۴۳
۲-۱-۴. کنیه و لقب نزد عرب.....	۴۵

۴۹	 ۱-۴-۱-۲. کنیه امام باقر علیه السلام
۵۰	 ۲-۴-۱-۲. لقب امام باقر علیه السلام
۵۲	 ۳-۴-۱-۲: الف) لقب‌های دیگر امام باقر علیه السلام
۵۳	 - «الامین»
۵۳	 - «الهادی»
۵۳	 - «الشبيه»
۵۳	 - «الشاکر»
۵۴	 - «ابنُ خَیر البریّه»
۵۴	 - «صابر»
۵۴	 - «عبد صالح»
۵۴	 - «شاهد»
۵۴	 ۳-۴-۱-۲: ب) متفرقات
۵۵	 ۵-۱-۲. توصیف امام
۵۶	 ۱-۵-۱-۲. توصیف امام باقر علیه السلام از پدر
۵۶	 ۲-۵-۱-۲. توصیف امام باقر علیه السلام از فرزندش
۵۶	 ۶-۱-۲. شمایل امام باقر علیه السلام
۵۷	 ۱-۶-۱-۲. نامگذاری فرزند و رعایت آداب تولد آن
۵۸	 ۲-۶-۱-۲. ختنه کردن کودک و ولیمه دادن
۵۹	 ۷-۱-۲. باب امام باقر علیه السلام
۶۵	 ۸-۱-۲. انگشتر
۶۷	 ۱-۸-۱-۲. جنس انگشتر و احکام آن
۷۰	 ۲-۸-۱-۲. کیفیت انگشتر به دست کردن
۷۱	 ۳-۸-۱-۲. فواید انگشتر، جنس نگین و نقش بر آن
۷۴	 ۴-۸-۱-۲. نقش نگین انگشتر
۷۶	 ۵-۸-۱-۲. نقش نگین انگشتری امام باقر علیه السلام
۷۶	 نقش نگین: ظَنِّي بِاللّٰهِ حَسَن
۷۷	 نقش نگین: «إِنَّ اللَّهَ بِالْعُ أَمْرَه»
۷۸	 نقش نگین: «العزة لله»
۷۸	 نقش نگین: «رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا»
۷۹	 نقش نگین: «القوة لله جميعا»
۷۹	 بخش دوم: خاندان و وابستگان امام باقر علیه السلام
۷۹	 ۱-۲-۲. پدر امام باقر علیه السلام
۸۳	 ۲-۲-۲. مادر امام باقر علیه السلام
۸۵	 ۳-۲-۲. همسران امام باقر علیه السلام
۹۶	 ۴-۲-۲. فرزندان امام باقر علیه السلام

۹۸	۲-۴-۱. گونه‌شناسی نام فرزندان امام باقر (ع)
۱۰۰	الف) انتخاب نام‌های توحیدی.....
۱۰۰	ب) برگزیدن نام پیامبران.....
۱۰۱	ج) انتخاب نام چهارده معصوم (ع)
۱۰۳	د) انتخاب نام نیک و زیبا.....
۱۰۴	۲-۴-۲. شرح حال فرزندان امام باقر (ع)
۱۰۴	الف) پسران امام باقر (ع).....
۱۰۵	الف-۱) حضرت جعفر الصادق (ع)
۱۰۷	الف-۲) عبدالله.....
۱۰۸	الف-۳) ابراهیم.....
۱۱۱	الف-۴) علیّ مشهور به سلطان علی.....
۱۲۱	الف-۵) عبیدالله.....
۱۲۲	الف-۶) زید.....
۱۲۲	الف-۷) محمد.....
۱۲۲	الف-۸) احمد.....
۱۲۲	ب) دختران امام محمدباقر (ع).....
۱۲۳	ب-۱) اُمّ سَلَمَه.....
۱۲۳	ب-۲) زینب.....
۱۲۳	ب-۳) خدیجه.....
۱۲۴	ب-۴) اُمّ جعفر.....
۱۲۴	ب-۵) آمنه.....
۱۲۵	ج) نوادگان امام (ع).....
۱۲۷	ج-۱) اسماعیل بن عبدالله بن محمد الباقر.....
۱۲۷	ج-۲) حمزه بن عبد الله بن محمد الباقر.....
۱۲۷	ج-۲-۱. اختلاف در نسل عبدالله بن محمد الباقر (ع).....
۱۲۸	د) فرزندان جعفر الصادق بن محمد (ع).....
۱۲۸	د-۱) موسی بن جعفر (ع).....
۱۲۹	د-۲) اسماعیل بن جعفر الصادق (ع).....
۱۳۰	د-۳) عبدالله الأفطَح بن جعفر الصادق (ع).....
۱۳۱	د-۴) اسحاق بن جعفر الصادق (ع).....
۱۳۱	د-۵) عباس بن جعفر الصادق (ع).....
۱۳۱	د-۶) محمد الدیباج بن جعفر الصادق (ع).....
	د-۷) عبیدالله بن جعفر الصادق (ع)؛ د-۸) الحسن بن جعفر الصادق (ع)؛ د-۹) یحیی بن جعفر الصادق (ع).....
۱۳۲	د-۱۰) علیّ (عَریضی) بن جعفر الصادق (ع).....

د-۱۱) محسن بن جعفر الصادق (ع)	د-۱۲) جعفر بن جعفر الصادق (ع)	۱۳۴
د-۱۳) فاطمه بنت جعفر الصادق (ع): فاطمة الصغری بنت جعفر الصادق		۱۳۴
د-۱۴) ام فروه بنت جعفر الصادق (ع)		۱۳۴
د-۱۵) اسماء بنت جعفر الصادق (ع)		۱۳۴
د-۱۶) رقیه بنت جعفر الصادق (ع)		۱۳۴
د-۱۷) بُرَیْهَة بنت جعفر الصادق (ع)		۱۳۴
د-۱۸) ام کلثوم بنت جعفر الصادق (ع)		۱۳۴
د-۱۹) قریبه بنت جعفر الصادق (ع)		۱۳۴
د-۲۰) کریمه بنت جعفر الصادق (ع)		۱۳۴
هـ) فرزندان علی بن محمد الباقر (ع)		۱۳۵
و) لقب مذهبی		۱۳۵
ز) لقب خاندانی		۱۳۶
۲-۲-۵. برادران امام باقر (ع)		۱۳۶
۲-۲-۵-۱. شرح حال برادران امام باقر (ع)		۱۳۶
۲-۲-۵-۱-۱. عبدالله بن علی بن الحسین		۱۳۶
۲-۲-۵-۱-۲. عُمَر بن علی بن الحسین معروف به عُمَر الأَشْرَف		۱۳۷
۲-۲-۵-۱-۳. زید بن علی بن الحسین		۱۳۸
۲-۲-۵-۱-۴. حسین الاصغر بن علی بن الحسن		۱۳۹
۲-۲-۵-۱-۵. علی الاصغر بن زین العابدین علی بن الحسین		۱۳۹
۲-۲-۶. موالیان امام (ع)		۱۳۹
۲-۲-۶-۱. شرح حال برخی از موالیان امام باقر (ع)		۱۴۵
۲-۲-۶-۲. موالیان وابسته به غیر امام		۱۴۷
۲-۲-۷. اصحاب امام باقر (ع)		۱۵۱
۲-۲-۷-۱. واژه اصحاب در لغت و اصطلاح		۱۵۱
۲-۲-۷-۲. اصطلاح اصحاب امام معصوم (ع)		۱۵۵
۲-۲-۷-۳. ذکر شرح حال اجمالی برخی از مردان اصحاب امام		۱۵۸
۲-۲-۷-۴. شرح حال زنان صحابی امام باقر (ع)		۱۶۵

فصل سوم: ویژگی های شخصیتی امام باقر (ع)

بخش اول: درباره شخصیت امام باقر (ع)		۱۶۹
۳-۱-۱. مقدمه		۱۶۹
۳-۱-۱-۱. آینده نگری رسول خدا (ص) درباره امام باقر (ع)		۱۶۹
۳-۱-۱-۲. ویژگی در نسب امام		۱۷۰
۳-۱-۱-۳. شاهد بر حادثه کربلا و احیاگر آن		۱۷۰
۳-۱-۱-۴. تربیت شاگردان		۱۷۱

- ۱۷۱ ۳-۱-۵. مبارزه امام در عصر امامت با حاکمان اموی.
- ۱۷۲ ۳-۱-۶. امام پایه‌گذاری علوم.
- ۱۷۲ ۳-۱-۷. بیان احادیث اهل بیت علیهم‌السلام از باقرین علیهما‌السلام.
- ۱۷۳ ۳-۱-۸. مناظرات امام.
- ۱۷۳ ۳-۱-۲. شهادت و وصایای امام باقر علیه‌السلام.
- ۱۷۳ ۳-۱-۲-۱. شهادت امام باقر علیه‌السلام.
- ۱۷۴ ۳-۱-۲-۲. وصایای امام باقر علیه‌السلام به فرزندش امام صادق علیه‌السلام.
- ۱۷۴ ۳-۱-۲-۲-۱. وصیت امام به برگزاری عزاداری پس از شهادتش در سرزمین منا.
- ۱۷۶ ۳-۱-۲-۲-۲. وقت احتضار حضرت.
- ۱۷۷ ۳-۱-۲-۲-۳. پیمان گرفتن بر مرگ از پیامبران.
- ۱۷۷ ۳-۱-۲-۲-۴. سفارش نیکی کردن به یاران و پیروان.
- ۱۷۹ ۳-۱-۲-۲-۵. معرفی امام پس از خود.
- ۱۸۰ ۳-۱-۲-۲-۶. شاهدان بر نگارش وصیت.
- ۱۸۰ ۳-۱-۲-۲-۷. سپردن ودایع امامت.
- ۱۸۱ ۳-۱-۲-۲-۸. شاهدان بر مرگ.
- ۱۸۲ ۳-۱-۲-۲-۹. سفارش برای پوشاندن بدن و سر.
- ۱۸۲ ۳-۱-۲-۲-۱۰. آزاد کردن بردگان.
- ۱۸۳ ۳-۱-۲-۲-۱۱. قبر و ارتفاع آن از زمین.
- ۱۸۳ ۳-۱-۲-۲-۱۲. غسل دادن امام باقر علیه‌السلام.
- ۱۸۵ ۳-۱-۲-۲-۱۳. سفارش به تعداد کفن‌ها.
- ۱۸۵ ۳-۱-۲-۲-۱۴. نماز خواندن امام بعدی بر امام پیشین.
- ۱۸۶ ۳-۱-۲-۲-۱۵. حضور گواهان بر دفن امام.
- ۱۸۷ ۳-۱-۲-۲-۱۶. گریه بر امام باقر علیه‌السلام.
- ۱۸۹ ۳-۱-۲-۲-۱۷. شیوه دفن آن حضرت.
- ۱۸۹ ۳-۱-۲-۲-۱۸. دفن دندان امام با جسم پاکشان.
- ۱۸۹ ۳-۱-۲-۲-۱۹. روشن کردن چراغ بر قبرها.
- ۱۹۰ ۳-۱-۲-۲-۲۰. بخش دوم: سفارش امام باقر علیه‌السلام به زیارت امامان معصوم علیهم‌السلام و زیارت‌نامه خود ایشان.
- ۱۹۰ ۳-۱-۲-۲۱. زیارت.
- ۱۹۲ ۳-۱-۲-۲۱-۱. زیارت مخصوص حضرت امیرالمؤمنین علیه‌السلام از امام باقر علیه‌السلام از پدرش.
- ۱۹۳ ۳-۱-۲-۲۱-۲. زیارت امین‌الله.
- ۱۹۴ ۳-۱-۲-۲۱-۳. زیارت عاشورا.
- ۱۹۶ ۳-۱-۲-۲۱-۴. دعای سمات.
- ۱۹۶ ۳-۱-۲-۲۱-۵. گونه‌شناسی روایات زیارات امام باقر علیه‌السلام.

فصل چهارم: امامت و جایگاه امام باقر (ع)

بخش اول: جایگاه امامت نزد پیروان مکتب اهل بیت (ع)	۲۰۱
۱-۱-۴. جایگاه امامت	۲۰۱
۲-۱-۴. نشانه‌های امامت امام در قرآن و امامان معصوم (ع)	۲۰۳
۳-۱-۴. نشانه‌های امامت در بیان امام باقر (ع)	۲۰۸
۳-۱-۴. الف) نشانه‌های دیگر برای امام	۲۱۸
۴-۱-۴. نص امامت امام باقر (ع)	۲۲۴
۵-۱-۴. وصیت امام پیشین به امام بعدی	۲۲۷
۶-۱-۴. وارث میراث رسول الله	۲۲۸
۷-۱-۴. پسر بزرگ بودن امام (ع)	۲۳۱
۸-۱-۴. انتقال ودایع امامت	۲۳۲
بخش دوم: معجزات یا کرامات	۲۳۴
۱-۲-۴. واژگان معجزه و کرامت	۲۳۴
۲-۲-۴. گونه‌شناسی روایات امام باقر (ع) در باب علم، معجزات و کرامات	۲۴۱
۱-۲-۲-۴. دانش امام (ع)	۲۴۱
۲-۲-۲-۴. گسترده‌گی علم و قدرت امام باقر (ع)	۲۴۳
۳-۲-۲-۴. علم به آینده و گذشته	۲۴۴
۴-۲-۲-۴. علم امام به اسم اعظم و اسمای الهی	۲۴۶
۵-۲-۲-۴. علم امام به زبان جانداران، جمادات و...	۲۴۷
الف) علم به زبان پرندگان	۲۴۷
ب) علم به زبان حیوانات	۲۴۸
ج) علم امام به سخن جمادات	۲۵۰
د) علم امام به سخن جنیان	۲۵۱
ه) علم به زبان مردم غیرعرب و به ظاهر و باطن افراد و موارد دیگر	۲۵۲
ز) علم امام به اعمال مردم و کراماتی از امام	۲۵۳
ح) موارد دیگر از تصرفات امام به اذن پروردگار	۲۵۴
۷-۲-۲-۴. نشانه قدرت و توانمندی امام در امور	۲۵۵
بخش سوم: ذکر اجمالی از فضایل امام باقر (ع)	۲۵۶
۱-۳-۴. فضایل امام باقر (ع) در یک نگاه	۲۵۶
۱-۱-۳-۴. عبادت امام باقر (ع)	۲۵۶
۲-۱-۳-۴. برخورد امام نسبت به خانواده و وابستگان	۲۶۲
۳-۱-۳-۴. برخورد امام با افراد مختلف	۲۶۴
۴-۱-۳-۴. حضور امام در اجتماع و برخورد اجتماعی ایشان (ع)	۲۶۶
بخش چهارم: جایگاه علمی امام باقر (ع)	۲۷۰
۱-۴-۴. مقام علمی امام باقر (ع)	۲۷۰

- ۴-۲. دیدگاه پیامبر ﷺ و برخی امامان علیهم السلام درباره امام باقر علیهم السلام ۲۷۲
- الف) دیدگاه پیامبر ﷺ درباره امام باقر علیهم السلام ۲۷۲
- ب) دیدگاه امام زین العابدین علیهم السلام درباره فرزندش ۲۷۳
- ج) دیدگاه امام باقر علیهم السلام درباره دانش خود ۲۷۴
- د) دیدگاه امام صادق علیهم السلام درباره پدرش ۲۷۴
- ه) دیدگاه امام هفتم درباره امام باقر علیهم السلام ۲۷۵
- ۴-۳. شخصیت علمی امام باقر علیهم السلام از دیدگاه اصحاب و معاصرانش ۲۷۶
۱. عبدالله بن عطاء مکی ۲۷۶
 ۲. محمد بن کعب ابوحمزه قرظی (م ۱۰۸ق) ۲۷۷
 ۳. حسن بصری (م ۱۱۰ق) ۲۷۷
 ۴. مالک بن اعین ابو محمد جهنی (م ۱۴۸ق) ۲۷۷
 ۵. عبدالله بن عمر (م ۷۳ یا ۷۴ق) ۲۷۸
 ۶. ابن شهاب زهری محمد بن مسلم (م ۱۲۴ق) ۲۷۹
 ۷. آبزش کلبی سعید بن ولید ۲۷۹
 ۸. هشام بن عبدالملک (م ۹۶ق) ۲۸۰
 ۹. ابو اسحاق سیبسی (م ۱۲۹ یا ۱۲۷ق) ۲۸۱
 ۱۰. جابر بن یزید جعفی ۲۸۱
 ۱۱. محمد بن مُنکدر (م ۱۳۰ق) ۲۸۲
 ۱۲. ابوحنیفه (م ۱۵۰ق) ۲۸۳
 ۱۳. سُذیف بن مِیْمُون مکی (م ۱۴۷ق) ۲۸۳
 ۱۴. عبدالله بن عطاء مکی ۲۸۴
 ۱۵. قَتَادَة بن دِعَامَة ۲۸۴
- ۴-۴. اعتراف به گستردگی علم امام باقر علیهم السلام از نگاه غیرمعاصران ۲۸۴
۱. سفیان بن سعید ثوری (م ۱۶۱ق) ۲۸۵
 ۲. ابن سعد (م ۲۳۰ق) ۲۸۵
 ۳. جاحظ (م ۲۵۵ق) ۲۸۵
 ۴. زبیر بن بکار (م ۲۵۶ق) ۲۸۶
 ۵. ابوزرعه دمشقی (م ۲۸۱ق) ۲۸۶
 ۶. طبری لالکانی ابوالقاسم هبة الله (م ۴۱۸ق) ۲۸۶
 ۷. ابونعیم اصفهانی (م ۴۳۰ق) ۲۸۷
 ۸. محمد بن طلحه شافعی (م ۶۵۲ق) ۲۸۷
 ۹. سبط ابن جوزی (م ۶۵۴ق) ۲۸۸
 ۱۰. ابن خَلکان (م ۶۸۱ق) ۲۸۸
 ۱۱. ابن منظور (م ۷۱۱ق) ۲۸۸
 ۱۲. ذهبی (م ۷۴۸ق) ۲۸۹

۲۸۹	۱۳. صفدی (م ۷۶۴ق).....
۲۹۰	۱۴. ابن کثیر (م ۷۷۴ق).....
۲۹۰	۱۵. ابن حجر هیتمی مکی (م ۹۷۴ق).....
۲۹۱	۱۶. ابن عماد حنبلی (م ۱۰۸۹ق).....
۲۹۱	۱۷. شبراوی ابومحمد عبدالله بن محمد (م ۱۱۷۱ق).....
۲۹۱	۱۸. صبان محمد بن علی (م ۱۲۰۶ق).....
۲۹۱	۱۹. قندوزی (م ۱۲۹۴ق).....
۲۹۲	۴-۴-۵. امام باقر علیه السلام در آرای خاورشناسان.....
۲۹۲	مقدمه.....
۲۹۳	امام باقر علیه السلام در کتاب «سیره امامان شیعه در آثار انگلیسی مستشرقان...».....
۳۰۱	خاتمه بحث و نتیجه گیری.....
۳۰۵	فهرست منابع
۳۰۵	الف) کتابها.....
۳۲۶	ب) مقالات.....
۳۲۹	ج) وبسایتها.....
۳۳۱	نمایه اشخاص

پیشگفتار

تاریخ زندگانی ائمه اطهار (علیهم السلام) همواره با توجه به شرایط و موقعیت اجتماعی آن بزرگواران مورد توجه جامعه بشری به ویژه جامعه اسلامی بوده و خواهد بود. با بررسی دقیق تاریخ و حوادث دوران این بزرگواران، می توان به چگونگی مواجهه آنان، با رویدادهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی جامعه پی برد و دریافت چه روش و سیره ای را در برابر گروه های مردم، حاکمان جور، فرق و مذاهب گوناگون، و ناهنجارهای اجتماعی، اقتصادی، و فرهنگی در پیش گرفته اند؟ تاریخ و سیره ائمه اطهار (علیهم السلام) یک الگوی تمام عیار برای جامعه انسانی است. از این رو، باید تاریخ و سیره هریک از امامان معصوم (علیهم السلام) در ابعاد جداگانه بررسی شود؛ زیرا فضای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و علمی هریک از آنان متفاوت بوده است. همچنین شرایط سکونت برخی از این بزرگواران به اراده خودشان نبوده است، بلکه دشمنان و مخالفان، آن را تعیین می کردند. از سوی دیگر، حوادث تاریخی، اجتماعی و سیاسی، نقش مهمی در شکل دهی فضای علمی و فرهنگی جامعه داشته است. انحرافات بسیاری از سوی راویان وابسته و فریفته امویان، برای دین زدایی در جامعه اسلامی پدید آمد. فتوحات و گسترش سرزمین های اسلامی فرصتی برای امویان فراهم کرد تا حاکمان اموی از آن برای سرکوب مخالفان، به ویژه اهل بیت (علیهم السلام) و پیروانشان بهره ببرند. افزودن سرزمین ها به قلمرو اسلامی، بدون توجه به فرهنگ اسلامی، گاهی ساختار فرهنگی جامعه اسلامی را دستخوش تغییر می کرد. ایجاد فرقه های مذهبی نیز یاور حاکمان ستمگر بود و گاهی خود این حاکمان در تشکیل آن ها نقش داشتند و به تفرقه و اختلاف دامن می زدند. تاریخ و سیره امام باقر (علیهم السلام) نیز از شرایط دوران ایشان تأثیر می گرفت. قدرت بنی امیه چنان بر جهان اسلام سایه افکنده بود که

امام باقر (علیه السلام) با تدبیر و مصلحت‌اندیشی توانست اصول معارف دینی و الهی را پایه‌ریزی کند و در چارچوبی مشخص، امامت خود را در جامعه پیش برد. ایشان به تبیین اصول و فروع احکام اسلام و معارف الهی می‌پرداخت و آن‌ها را به شاگردان و پیروانش تعلیم می‌داد. امام باقر (علیه السلام) در مسیر مقابله فرهنگی با منحرفان، جاعلان حدیث، و عالمان خودفروخته و وابسته به دربار اموی می‌کوشید؛ زیرا آنان با جعل احادیث، فضایل ناحق برای خلفای ستمگر می‌ساختند و گاهی این جعلیات را به امام منتسب می‌کردند. امام باقر (علیه السلام) برای مقابله با فرقه‌های منحرف اسلامی و جاعلان حدیث، فرهنگ‌سازی می‌کرد و نیروی انسانی کارآمد در علوم مختلف پرورش می‌داد. ایشان معارف دینی، فقهی، حدیثی، تاریخی و تفسیری را تصحیح و تبیین می‌کرد و مسیر هدایت را برای پیروانش و همه جامعه بشری به‌ویژه جامعه اسلامی ترسیم می‌کرد. در این طرح، در پی ارائه متنی پژوهشی با هدف پاسخ‌گویی به شبهات و نیازهای موجود هستیم تا خوانندگان به فراخور توانشان از آن بهره ببرند. از این امام همام روایات فراوانی در موضوعات مختلف بیان شده است که در جای خود به آن‌ها می‌پردازیم.

تاریخ و سیره زندگانی امام باقر (علیه السلام) بخشی جداگانه از طرح کلان بررسی تاریخ و سیره دوازده امام معصوم (علیهم السلام) است که پژوهشگاه حوزه و دانشگاه قم آن را دنبال می‌کند. هدف از این طرح، ارائه تاریخ و سیره‌ای جامع و متفاوت درباره هر یک از امامان معصوم (علیهم السلام) است، به‌گونه‌ای که از آثار پیشینیان متمایز باشد. با توجه به روایات و شرایط دوران امام باقر (علیه السلام) امکان بررسی موضوعات گوناگون درباره هر امام، به‌طور جداگانه و مستقل فراهم است. ازجمله این موضوعات می‌توان به ویژگی‌های فردی امام، خاندان و وابستگان ایشان، ویژگی‌های شخصیتی امام (علیه السلام)، جایگاه امامت ایشان، معجزات و کراماتشان اشاره کرد. همچنین فضایل آن حضرت، جایگاه علمی او و دیدگاه‌های خاورپژوهان درباره ایشان از مباحث مهمی است که می‌توان به‌طور مستقل به آن پرداخت. موضوعات دیگری نیز برای نگارش کتابی مستقل درباره آن امام همام مطرح است و در صورت فراهم بودن شرایط، ان‌شاءالله انجام خواهد شد. موضوعاتی همچون سبک زندگی فردی، عبادی، اجتماعی، فرهنگی، علمی، و اقتصادی امام؛ تعامل امام با اصناف و گروه‌ها، ازجمله اصحاب، شاگردان، خانواده، وابستگان و اقوام، مردم عادی و مخالفان؛ و گفت‌وگوها و مناظرات علمی امام درباره موضوعات مختلف که موجب تقویت فرهنگ اعتقادی جامعه بوده است.

این پژوهش براساس داده‌های استخراج‌شده از منابع مختلف مانند حدیث، تفسیر، تاریخ و رجال، و با تکیه بر مطالعات کتابخانه‌ای، ابعاد گوناگون زندگی امام باقر (علیه السلام) را توصیف و تحلیل می‌کند. امام باقر (علیه السلام) از جنبه‌های فرهنگی و علمی، بنیان‌گذار مبانی اصول فقه و معارف الهی و سایر علوم اسلامی بود و به همین دلیل با نام «باقرالعلوم» شناخته می‌شد. دانش گسترده ایشان سرآغازی ارزشمند برای فرهنگ و تمدن اسلامی به شمار می‌رود. برای تکمیل موضوعات در شناخت‌نامه، افزون بر پیشینه آنها، به آیات قرآنی و روایات امامان معصوم (علیهم السلام) نیز استناد می‌شود تا سیر تحولات از آغاز امامت تا دوران امام باقر (علیه السلام) و حتی امامان بعدی روشن شود. این روند به علاقه‌مندان به مطالعات اسلامی و پژوهشگران کمک می‌کند تا با مباحث گذشته آشنا شوند. به همین دلیل ممکن است این پرسش مطرح شود که چرا در این شناخت‌نامه، به برخی روایات مرتبط با دیگر امامان (علیهم السلام) اشاره شده است، درحالی‌که انتظار می‌رفت فقط به روایات و موضوعات مربوط به امام باقر (علیه السلام) بسنده شود. هدف از این کار، تکمیل و غنای محتوای شناخت‌نامه بوده است.

این کتاب با عنوان «شناخت‌نامه پنجمین امام، امام محمد باقرالعلوم بن علی بن الحسین (علیه السلام)» است که به موضوعاتی مانند ویژگی‌های فردی، خانوادگی و وابستگی‌ها، امام، ویژگی‌های شخصیتی، جایگاه امامت و نقش امام باقر (علیه السلام)، معجزات، کرامات، فضایل، و جایگاه علمی ایشان و دیدگاه خاورپژوهان درباره ایشان مطالعه و بررسی شده است. این کتاب در چهار فصل تنظیم شده است. فصل اول، به کلیات اختصاص دارد و موضوعاتی مانند مقدمه، هدف، اهمیت و ضرورت پژوهش، توجه به تاریخ ائمه اطهار (علیهم السلام)، روش‌شناسی پژوهش، پیشینه بحث، گونه‌شناسی منابع مرتبط با ائمه اطهار (علیهم السلام)، منابع مورد استفاده در این پژوهش و مفاهیم اصلی را پوشش می‌دهد.

فصل دوم، به معرفی جامع امام باقر (علیه السلام) در دو بخش اختصاص دارد. بخش اول به مقدمه، و بررسی کنیه‌ها و القاب امام باقر (علیه السلام)، کاربرد اصطلاحی رجال‌شناسان درباره ایشان و امام صادق (علیه السلام)، توصیفات مربوط به امام باقر (علیه السلام) مانند شمائل، جنس و نقش انگشتی و ویژگی‌های دیگر می‌پردازد؛ و بخش دوم به معرفی خانواده، فرزندان، برخی از اصحاب و شاگردان امام باقر (علیه السلام) اختصاص دارد.

فصل سوم، ویژگی شخصیتی امام باقر (علیه السلام) را بررسی می‌کند و در دو بخش تنظیم شده است: در بخش اول درباره موضوعاتی چون آینده‌نگری رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درباره امام باقر (علیه السلام)، نسب علوی، هاشمی و فاطمی امام، حضور امام در حادثه کربلا و احیای آن، مبارزه با خفقان دوران امویان، تربیت شاگردان، و پایه‌گذاری علوم، احادیث نقل شده از ایشان و فرزندشان، و مناظرات امام بحث می‌شود؛ همچنین در ادامه بخش اول، به وصایای امام (علیه السلام) و شهادت ایشان پرداخته شده و جزئیاتی از سفارشات امام، هنگام احتضار، چگونگی نگارش وصیت‌نامه، غسل و کفن، سفارش‌های مرتبط با امامت پس از ایشان و شیوه دفن مطرح می‌شود. بخش دوم، به سفارش‌های امام باقر (علیه السلام) برای زیارت ائمه اطهار (علیهم السلام) و دعاهایشان، و زیارت‌نامه ایشان می‌پردازد.

فصل چهارم، به جایگاه امامت امام باقر (علیه السلام) در چهار بخش می‌پردازد. بخش اول آن به جایگاه امامت و ویژگی‌های امامت امام (علیه السلام) پرداخته و این مقام را تبیین می‌کند. بخش دوم، به معجزات و کرامات امام اشاره می‌کند، و همچنین جایگاه علمی امام، گونه‌شناسی روایات مرتبط با این موضوع، ذکر اجمالی از فضایل امام در عبادت، و رفتار ایشان با دیگران و موارد مشابه را بیان می‌کند. بخش سوم، دیدگاه پیامبر (صلی الله علیه و آله) و برخی از امامان (علیهم السلام) درباره امام باقر (علیه السلام)، همچنین نظرات اصحاب و غیراصحاب درباره امام باقر (علیه السلام) را بررسی می‌کند. بخش چهارم، آرای خاورپژوهان درباره امام باقر (علیه السلام) را بیان می‌کند و در پایان نتیجه‌گیری مباحث کتاب آمده است.

در پایان، وظیفه خود می‌دانم، از همه افرادی که به هر نحوی در تهیه و تدوین این اثر نقش آفرین بوده‌اند و با راهنمایی‌هایشان در ارتقای این اثر کمک کرده‌اند، صمیمانه تشکر کنم. همچنین از ارزیاب محترم، جناب آقای دکتر نعمت‌الله صفری فروشانی، و نقادان ارجمند، از جمله جناب حجت‌الاسلام سید قاسم رزاقی موسوی، که تمام اثر را با دقت بررسی کرده‌اند، قدردانی می‌کنم. از اعضای محترم گروه تاریخ پژوهشگاه که هریک، بخش‌هایی از این اثر را نقد کرده و نکات ارزشمندی را برای غنای آن یادآور شده‌اند، سپاسگزارم. از ریاست پژوهشگاه، معاونت پژوهشی، کارشناسان، و اعضای محترم شورای علمی گروه تاریخ پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، مدیر و کارشناس محترم گروه تاریخ اسماعیل یارمحمدی، رئیس اداره امور آماده‌سازی و چاپ دکتر سیدعدنان اسلامی و از ویراستار محترم سرکار خانم فاطمه یزدان‌پناه تشکر و قدردانی می‌کنم. همچنین لازم است مراتب سپاس خود را از دیگر عزیزان که نکاتی ارزنده را یادآور شدند، و پیشنهادهای اصلاحی ارزشمندی ارائه دادند، اعلام کنم.

امیدوارم این پژوهش، مورد تأیید پروردگار متعال و اهل بیت (علیهم السلام) قرار گیرد و توشه‌ای برای آخرت نگارنده، خانواده، وابستگان سببی و نسبی‌ام، استادان گران‌قدر، دوستان گرامیم و محبان اهل بیت (علیهم السلام)، مرحوم امام خمینی (رحمه الله)، شهیدان انقلاب اسلامی، به‌ویژه آیت‌الله شهید مرتضی مطهری، آیت‌الله شهید دکتر سید محمدحسین بهشتی، آیت‌الله شهید علی قدوسی، شهیدان جنگ تحمیلی، به‌ویژه شهیدان محمد و رضا مرادی‌نسب، شهیدان هسته‌ای، شهیدان سلامت و امنیت، شهیدان گمنام، شهیدان مدافعان حرم اهل بیت (علیهم السلام)، به‌ویژه سرداران شهید حاج قاسم سلیمانی و ابومهدی المهندس، همه شهیدان راه قدس، از جمله فؤاد شکری، سر لشکر عباس زاهدی، سید حسن نصرالله، سید هاشم صفی‌الدین، عباس نیل‌فروشان، شهید اسماعیل هنیه و شهید یحیی سنوار، شهید محمد ضیف، شهیدان گمنام راه قدس و شهیدان جبهه مقاومت از فلسطین، لبنان، سوریه، ایران، عراق، یمن، شهیدان راه خدمت، و مرحوم حضرت آیت‌الله سیدعلی موسوی شالی و همسر گرامی ایشان و همه خدمتگزاران به مکتب اهل بیت (علیهم السلام) باشد. همچنین از همه کسانی که در آماده‌سازی و ویراستاری این کتاب، سهمی داشته‌اند، سپاسگزارم و امیدوارم برایشان توشه‌ای در سرای باقی باشد.

همچنین برای پدر و مادرم و وابستگان نزدیک و دورم، سعادت دنیا و آخرت را آرزو می‌کنم. از همسر صبور و مهربانم که با بردباری و همراهی بی‌دریغش مرا در این مسیر یاری کرد، و همچنین از فرزندان عزیزم که با تحمل سختی‌ها و کاستی‌ها، پشتیبان من بودند، صمیمانه سپاسگزارم و شادکامی و بهروزی آنان را از خداوند منان خواستارم.

با همه دقتی که در ارائه مباحث این نوشتار به کار برده‌ام، بی‌شک بدون خطا و اشتباه نخواهد بود. از خداوند متعال خواهانم لغزش‌ها و خطاهایم را عفو فرماید. همچنین از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌کنم، با ارائه دیدگاه‌های اصلاحی و پیشنهادهای ارزشمندشان، این جانب را در رفع کاستی‌ها و تکمیل مباحث یاری کنند. با کمال تواضع و سپاسگزاری، امیدوارم از نظرات شما بزرگواران در تصحیح و تکمیل مباحث در ویراست‌های آینده بهره‌مند شوم. همچنین امیدوارم که این پژوهش مورد توجه جامعه علمی قرار گیرد.

حسین مرادی‌نسب

بهار ۱۴۰۴ شمسی

فصل اول

کلیات

مقدمه

تاریخ و سیره اهل بیت (علیهم السلام) گنجینه گران بهایی است که باید این گنجینه‌های ارزشمند معرفتی و معنوی به جامعه بشری معرفی شود تا سیمای کامل و زیبایی آن بزرگواران در ابعاد گوناگون به جامعه ارائه گردد. قرآن کریم تأکید می‌کند که بعثت پیامبران برای دعوت به عبودیت و هدایت انسان در مسیر سعادت دنیا و آخرت بوده است؛ آنان آمده‌اند تا بشر را از کج‌روی‌ها، انحرافات و گمراهی‌ها برهانند و راه حق را به او نشان دهند. خداوند پیامبران، از جمله خاتم آنان، حضرت محمد بن عبدالله (صلی الله علیه و آله) و جانشینان ایشان را بهترین راهنما و الگو برای انسان قرار داده است. بنا به فرمایش قرآن «قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهْدَاكُمْ أَجْمَعِينَ»^۱، آنان حجت‌های روشن و قاطع خداوند هستند. از این رو، امامت ادامه‌دهنده راه نبوت پیامبر (صلی الله علیه و آله) است. این اصل، پایه و اساس سیره و تاریخ امامان معصوم (علیهم السلام) است و فلسفه‌ای همسو با بعثت پیامبران دارد: هدایت بشر به سوی حق و کمال. بر مبنای سنت الهی، زمین هیچ‌گاه از حجت خداوند خالی نمی‌ماند؛ این حجت‌ها، پیامبران و امامان معصوم (علیهم السلام)، به دلایل روشن و بیان قاطع و کتاب الهی مجهز بوده‌اند تا حق را بر مردم آشکار کنند و آنان را در مسیر عبودیت پروردگار قرار دهند. امام صادق (علیه السلام) به نقل از امام زین العابدین (علیه السلام) می‌فرماید: زمین تا قیام قیامت از حجت خالی نخواهد بود، زیرا اگر چنین نبود خداوند عبادت نمی‌شد.^۲

از روایات چنین برداشت می‌شود که حتی اگر از عمر زمین یک روز باقی مانده باشد، هرگز

۱. انعام، ۱۴۹.

۲. صدوق، کمال الدین، ص ۲۰۷. «...ولا تخلوا إلى أن تقوم الساعة من حجة الله فيها،...».

زمین بدون حجت خداوند نخواهد بود؛ زیرا نبود حجت الهی در زمین، سبب نابودی اهل آن و از بین رفتن نظم هستی می‌شود. در تأیید این معنا، خداوند خطاب به پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) می‌فرماید: «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ»^۱ ای پیامبر! تا زمانی که تو در میان امت هستی، خداوند آن‌ها را عذاب نمی‌کند. این آیه بیانگر آن است که حضور پیامبر (صلی الله علیه و آله) در میان مردم، نعمت بزرگی است؛ زیرا به وسیله ایشان گرفتاری‌ها و بلاها از مردم دور می‌شود و باید قدردان این نعمت باشیم. بر همین اساس، امام سجاد (علیه السلام) فرمود: خداوند به برکت ما، آسمان را در جای خودش نگه داشته، و تعادل زمین را حفظ کرده است تا به اهل آن آسیبی نرسد. خداوند به برکت ما باران را می‌فرستد و رحمتش را [به برکت ما] گسترش می‌دهد و زمین برکاتش را آشکار می‌کند. اگر یکی از ما [اهل بیت] در زمین نباشد، زمین اهلش را فرو می‌برد.^۲

امام باقر (علیه السلام) در پاسخ به جابر بن یزید جعفی (م ۱۲۸ق)، از اصحاب برجسته، درباره نیاز مردم به پیامبر و امام، فرمودند: این برای اصلاح جهان است که خداوند به واسطه وجود پیامبر یا امام، عذاب را از اهل زمین برمی‌دارد تا زمانی که آنان در میان مردم حضور دارند.^۳ همچنین، از امام باقر (علیه السلام) روایت شده است که پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمودند: ای علی! من و دوازده نفر از فرزندان من و تو، پایه‌های استوار زمین هستیم، یعنی میخ‌ها و کوه‌های زمین، خداوند به وسیله ما زمین را محکم کرده است که ساکنان آن را فرود نبرد. زمانی که دوازدهمین فرزندم از دنیا برود زمین اهلش را فرود می‌برد و مهلتی به آنان داده نخواهد شد.^۴

امام باقر (علیه السلام) فرمود: «اگر امام یک ساعت در زمین نباشد، زمین اهلش را فرو می‌برد؛ و همچون دریای متلاطم به خروش می‌آید».^۵ همچنین، امام صادق (علیه السلام) نیز فرمودند: «لَوْلَا الْحُجَّةُ

۱. الأنفال، ۳۳.

۲. صدوق، الامالی، ص ۲۵۲ و ص ۲۵۴؛ طبرسی، الاحتجاج، ج ۲، ص ۴۸. «ونحن أمان أهل الأرض كما... ولولا ما في الأرض منا لساخت بأهلها...».

۳. صدوق، علل الشرائع، ص ۱۲۳. «قلت لأبي جعفر... لأى شيء يحتاج إليه النبي (صلی الله علیه و آله) والامام؟»؛ ری شهری، میزان الحکمه، ج ۱، ص ۱۱۸. «مَا سُئِلَ عَنْ عِلَّةِ احْتِیَاجِ النَّاسِ إِلَى النَّبِيِّ وَالْإِمَامِ...».

۴. کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۵۳۴؛ فیض کاشانی، الوافی، ج ۲، ص ۳۱۱. «عن أبي جعفر (علیه السلام) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) إني واثني عشر من أولدي ويا علي زُرُّ الْأَرْضَ يَعْنِي أَوْتَادَهَا وَجِبَالَهَا بِنَا أَوْتَدَ اللَّهُ الْأَرْضَ أَنْ تَسِيحَ بِأَهْلِهَا فَإِذَا ذَهَبَ الْأَتْنَا عَشَرَ مِنْ وَلَدِي سَاخَتِ الْأَرْضُ بِأَهْلِهَا وَلَمْ يُنْظَرُوا».

۵. نعمانی، الغیبه، ص ۱۳۹ و ۱۴۰. «عن أبي جعفر الباقر (علیه السلام)... لو أن الإمام رفع من الأرض ساعة لساخت بأهلها و ماجت كما يُموج البحر بأهله».

لَسَاخَتِ الْأَرْضُ بِأَهْلِهَا»، یعنی اگر حجت [خدا] نباشد، زمین اهل را فرو می‌برد.^۱ ثابت بن دینار ابوحمزه ثمالی (م ۱۵۰) از اصحاب امام سجاد و باقرین (علیه السلام) روایت کرده است که امام باقر (علیه السلام) فرمودند: «اگر زمین یک روز بدون امام باشد، زمین اهلش را در خود فرو می‌برد و خداوند آنان را به شدیدترین عذاب گرفتار می‌کند، خداوند ما را حجت و امان اهل زمین قرار داده است».^۲ امام رضا (علیه السلام) در پاسخ به این پرسش که آیا زمین بدون امام باقی می‌ماند؟ فرمودند: خیر! راوی نقل می‌کند که به امام گفتم به ما روایت رسیده است که زمین بدون امام باقی نمی‌ماند، مگر آنکه خدای عزوجل بر بندگانش خشم گیرد که زمین بدون امام اهل خود را می‌بلعد^۳ و فرو می‌برد.

براساس این روایات، ائمه اطهار (علیهم السلام) از جمله امام باقر (علیه السلام) تأکید دارند که هیچ‌گاه زمین بدون حجت خدا نیست. هریک از اینان حجت خداوند هستند تا انسان را به کمال و سعادت هدایت کنند و انسان با اطاعت از دستورها و ترک نواهی به قله کمال می‌رسد. امام دوازدهم حضرت مهدی (علیه السلام) آخرین حجت الهی است که در جامعه حضور دارد؛ اما از دیدگان ما غایب است. همچنان که در احادیث آمده است «لَا تَبْقَى الْأَرْضُ بِغَيْرِ إِمَامٍ ظَاهِرٍ أَوْ بَاطِنٍ».^۴ این امام در همه جا حضور دارد تا خداوند حجتش را بر خلقش بشناساند.^۵ وجود حجت در روی زمین سبب می‌شود تا عذاب از اهل آن برداشته شود.^۶ بنابراین، زمین همواره از وجود انسان‌های کامل بهره‌مند بوده و خواهد بود و در صورت کنار رفتن حجاب‌های مادی، انسان می‌تواند این حضور را درک کند؛ زیرا به هنگام زیارت اهل بیت (علیهم السلام) در زیارت‌نامه‌های هریک از آنان گواهی می‌دهیم که وجود و جایگاه ما را می‌دانید و سخنان ما را می‌شنوید و جواب سلام‌ها را می‌دهید. عبارت چنین است: «أَشْهَدُ أَنْكَ تَشْهَدُ مَقَامِي وَتَسْمَعُ كَلَامِي أَشْهَدُ أَنْكَ تَرُدُّ سَلَامِي».^۷ محدث قمی (م ۱۳۵۹ق)

۱. مجلسی، بحار الانوار، ج ۵۷، ص ۲۱۳.

۲. طبری شیعی، دلائل الامامة، ص ۴۳۷.

۳. نعمانی، الغیبه، ص ۱۳۹. «عن الرضا (علیه السلام) ... قال: ... أَنَّهَا لَا تَبْقَى بِغَيْرِ إِمَامٍ إِلَّا أَنْ يَسْحَطَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى أَهْلِ الْأَرْضِ أَوْ عَلَى الْعِبَادِ...».

۴. ابن بابویه قمی، الامامة و التبصرة، ص ۳۱.

۵. حمیری، قرب الاسناد، ص ۳۵۱؛ کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۱۷۷. «إِنَّ الْحُجَّةَ لَا تَقُومُ لِلَّهِ عَلَى خَلْقِهِ إِلَّا بِإِمَامٍ حَتَّى يُعْرِفَ».

۶. صدوق، علل الشرايع، ج ۱، ص ۱۲۲. «... وَ ذَلِكَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَرْفَعُ الْعَذَابَ عَنْ أَهْلِ الْأَرْضِ إِذَا كَانَ فِيهَا نَبِيٌّ أَوْ إِمَامٌ...».

۷. ابن فهد حلی، عُدَّة الداعی، ص ۵۶. میرزا نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۰، ص ۳۴۶.

در مفاتیح الجنان در باب زیارات معصومان به آن اشاره کرده است. اگرچه عدم شناخت اهل بیت (علیهم السلام) نزد برخی از اهل سنت، سبب شده است که آنان این مقامات را برای دوازده امام معصوم (علیهم السلام) قائل نباشند و فقط آن را برای رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بدانند.

آیات قرآن و روایات تأکید دارند که پیامبران و خاتم آنان رسول خدا (صلی الله علیه و آله)، جانشینان ایشان و امامان معصوم (علیهم السلام) حجت های خداوند بر روی زمین هستند تا بشر در اوامر و نواهی تسلیم پروردگارش باشد. متکلمان از باب قاعده لطف گفته اند بر خداوند است پیامبری را به سوی بشر بفرستد و برای آنان کتاب آسمانی اش را نازل فرماید تا زمینه ای مناسب برای قرب بنده اش به او فراهم شود و از نافرمانی و معصیت الهی دور گردند. این لطف پروردگار بر بندگان است که راه صحیح را برای هدایت و سعادت بشر از طریق پیامبران و کتاب آسمانی اش نشان داده است و تا برپایی روز قیامت راه ادامه داشته و دارد. به همین جهت خداوند دو حجت برای بشر قرار داده است که عبارتند از حجت باطنی: که عقل و خرد اوست. و دیگری حجت ظاهری: که پیامبران و امامان معصوم (علیهم السلام) هستند و آنان را برای هدایت، تبیین معارف و احکام فرستاده است. به کارگیری این دو عنصر سبب سعادت و خوشبختی دنیا و آخرت انسان می شود. باید انسان از این دو حجت هم زمان بهره گیرد، زیرا بهره گیری از عقل به تنهایی نمی تواند معیار تشخیص حق از باطل باشد و پیامبران و جانشینان آنان هستند که این معیارهای حق و باطل را بیان می کنند. از امام کاظم (علیه السلام) است که به هشام بن حکم (م ۱۹۲ق)، صحابی امام صادق و امام کاظم (علیهم السلام) فرمود که خداوند برای انسان دو حجت دارد، یکی حجت ظاهری است که رسولان، پیامبران و ائمه اطهار (علیهم السلام) هستند. دیگری حجت باطنی است که عقل و خرد انسان است.^۱ ای هشام! خداوند دو حجت برای مردم دارد، حجتی که آشکار است و آن پیامبران و امامان هستند؛ و حجت پنهان، عقل آنان است^۲ که در جهت کمال و تعالی بشر به کار گرفته می شود.^۳ خداوند،

۱. منظور از عقل، مستقلات عقلیه است که عقل انسان درک می کند و جوب اطاعت از مولی واجب است، یا باید ضرر محتمل دفع شود، یا مجازات کردن انسان بدون آنکه حکمی بیان شود، قبیح است.

۲. کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۱۶، کتاب العقل و الجهل. «... یا هِشَامُ إِنَّ لِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حُجَّتَيْنِ حُجَّةً ظَاهِرَةً وَحُجَّةً بَاطِنَةً فَأَمَّا الظَّاهِرَةُ فَالرُّسُلُ وَالْأَنْبِيَاءُ وَالْأَئِمَّةُ (علیهم السلام) وَأَمَّا الْبَاطِنَةُ فَالْعُقُولُ».

۳. کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۱۳. امام کاظم (علیه السلام) فرمود: «يَا هِشَامُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَكْمَلَ لِلنَّاسِ الْحُجَجَ بِالْعُقُولِ وَنَصَرَ النَّبِيِّينَ بِالْبَيِّنَاتِ وَدَلَّهُمْ عَلَى رُبُوبِيَّتِهِ بِالْأَدِلَّةِ...».

به وسیله آنچه به مردم داده و شناسانده است و با نعمت‌ها و شناخت‌ها با آنان احتجاج می‌کند.^۱ از این رو، اهل بیت (علیهم‌السلام) حجت‌های خداوند روی زمین هستند که آیات الهی را تبیین و تفسیر می‌کنند؛ زیرا آنان از علم لدنی برخوردارند که هرگز خطا در آن راه ندارد؛ اما دانش و علم بشر، اکتسابی است و امکان خطا و اشتباه در آن کم‌وبیش یا بیشتر وجود دارد. اهل بیت (علیهم‌السلام) درباره کسب دانش و علم، عالمان و جایگاه بزرگ آنان سخنانی فرموده‌اند که نشانگر اهمیت و توجه آنان به کسب دانش است؛ زیرا شناخت و معرفت بشر برخاسته از دانش و آگاهی او است، به شرط آنکه آن را از «راسخون فی العلم» بگیرد. اگر بشر از مسیری غیر از این به کسب دانش در معارف الهی بپردازد، به یقین به گمراهی کشیده خواهد شد و به دنبال خود بسیاری را به وادی ضلالت و گمراهی می‌کشاند که نقطه آغاز انحراف از راه صحیح است.

از این رو، باید گفت شناخت امام برای بشر ضروری است و اگر این شناخت از روی علم و آگاهی برای انسان حاصل شود، موجب تغییر رویکرد وی در رفتار و گفتارش خواهد شد. توجه به این نکته ضروری است که رهبر و امام جامعه باید از صفات نیک و پسندیده که قرآن و روایات به آن اشاره کرده‌اند، برخوردار باشد تا بتواند بشر را هدایت نماید. امام باقر (علیه‌السلام) در روایتی از جدش رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) می‌فرماید باید رهبر، فردی شایسته و باتقوا باشد که او را از نافرمانی خداوند باز دارد، به هنگام خشم صبور و شکیب‌ا باشد، سرپرست خوب و نیکو نسبت به افراد زیر دستش باشد، همانند پدری که نسبت به فرزندانش مهربان است.^۲ پس شناخت از سیره و تاریخ تک‌تک امامان معصوم (علیهم‌السلام) بهترین راهکار در معرفی آنان برای جامعه بشری است؛ آنان نمونه انسان کامل هستند و بهترین و عالی‌ترین اسوه و نمونه در زندگی بشر هستند. امامان معصوم (علیهم‌السلام) هر یک بر حسب مقتضیات زمانی و مکانی و نیازها و شرایط موجود عصر خود، نحوه تبیین هدایت، مبارزه با حاکمان جور، گفتار و رفتار اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و علمی خود را ظاهر می‌سازند.

امام باقر (علیه‌السلام) با توجه به شرایط و موقعیت پیچیده دوران‌ش، توانست به تبیین معارف علوم الهی در عرصه‌های مختلف بپردازد و آن‌ها را در عصر امامتش به نحو شایسته‌ای بیان کند،

۱. کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۱۶۳. امام صادق (علیه‌السلام): «قَالَ إِنَّ اللَّهَ اخْتَبَرَ عَلَى النَّاسِ بِمَا آتَاهُمْ وَعَرَّفَهُمْ».

۲. کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۴۰۷. «...قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَا تَصْلَحُ الْإِمَامَةُ إِلَّا لِرَجُلٍ فِيهِ ثَلَاثُ خِصَالٍ وَرَعَ يَحْجُزُهُ عَنِ مَعْصِيَةِ اللَّهِ وَحُلْمٌ يَمْلِكُ بِهِ غَضَبَهُ وَحُسْنُ الْوَلَايَةِ عَلَى مَنْ يَلِي حَتَّى يَكُونَ لَهُمْ كَالْوَالِدِ الرَّحِيمِ».

به‌طوری که زمینه گسترش علوم و تمدن اسلامی را فراهم ساخت. به همین دلیل، آینده‌نگری رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درباره ایشان، که او را «باقرالعلوم» خوانده بود، تحقق یافت و ایشان دانش خود را آشکار کرد. به‌طوری که جایگاه علمی ایشان از مهم‌ترین مباحث در تاریخ زندگی اوست.

۱-۱. هدف، اهمیت و ضرورت

هدف از تدوین شناخت‌نامه امام باقر (علیه السلام) فراهم آوردن زمینه‌ای برای آشنایی جامعه بشری با سبک زندگی آن امام بزرگوار است، به‌گونه‌ای که بتوان از سیره ایشان الگوبرداری کرد. عمل به گفتار و رفتار امام باقر (علیه السلام) و تأسی از دستورات ایشان، مسیر سعادت و خوشبختی را روشن می‌سازد و بهره‌گیری از سیره آن حضرت به رشد، پویایی و هدایت جامعه در مسیر قرب الهی کمک شایانی می‌کند. معرفی این شخصیت برجسته که از سوی پیامبر (صلی الله علیه و آله) به «باقر» خوانده شده، نشان‌دهنده برتری ایشان در عصر خود در زمینه‌های علمی و دینی است. شکافتن انواع دانش‌ها و گسترش آن به دست امام باقر (علیه السلام)، میراثی ماندگار برای جامعه بشری به ارمغان آورده است. این میراث، انسان‌ها را با اندیشه‌های زلال نبوی و علوی آشنا کرده و امام باقر (علیه السلام) را مرجع دینی و علمی معرفی می‌کند؛ به‌طوری که زمینه‌ساز شکل‌گیری فرهنگ نبوی و علوی برای فرزندان، امام صادق (علیه السلام) شده است. از دیگر اهداف این شناخت‌نامه، بررسی و تحلیل جنبه‌های مختلف زندگی امام باقر (علیه السلام) مانند تولد، نسب، کنیه‌ها، القاب، همسران، فرزندان و وابستگان ایشان است. این شناخت می‌تواند آغازی برای بهتر زیستن ما در جامعه اسلامی و بشری باشد.

اهمیت این موضوع زمانی روشن می‌شود که جامعه بشری برای سامان‌بخشیدن به مسیر زندگی خود، نیازمند الگوهایی کامل و شایسته است. این الگوها به افراد کمک می‌کنند تا زندگی‌شان را منظم کنند، برای جامعه مفید باشند و ارزش‌های الهی و دینی را تقویت کنند. اگر سبک و سیر زندگی بشر در همه جنبه‌ها آن – از علم و دین گرفته تا عبادت، سیاست، اجتماع، اقتصاد، و خانواده – براساس اسوه‌های برتر و والای الهی تنظیم شود، این رویکرد می‌تواند زمینه‌ساز تحولات عمیق در فرد و جامعه باشد و سعادت دنیا و آخرت را به ارمغان آورد. درمقابل، بی‌توجهی به این الگوهای الهی و والای انسانی به گمراهی و افتادن در وادی تاریکی‌ها می‌انجامد.

از این رو، ضروری است امام باقر (علیه السلام) به عنوان الگوی جامع و کامل در ابعاد گوناگون زندگی، از جمله سبک زیستن، ارتباطات خانوادگی، نام نهادن برای فرزندان، شناخت مقام امامت، وصایای حضرت، و همچنین در زمینه‌هایی چون سیاست، اجتماع، اقتصاد، فرهنگ و تمدن، به جهان بشری معرفی شود. چنین الگویی می‌تواند راهنمایی روشن، برای آموختن شیوه زیستن در جامعه باشد. این ضرورت سبب می‌شود که با بهره‌گیری از شناخت‌نامه امام باقر (علیه السلام)، تاریخ و سیره زندگانی آن حضرت با دقت بررسی شود. این امر می‌تواند به تحرک بخشی و پویایی در سبک زندگی بشری کمک کند. آگاهی از زندگانی امام، راهگشای بسیاری از مباحث اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، علمی و فرهنگی، اخلاقی و دینی در جامعه است.

۱-۲. توجه به تاریخ ائمه اطهار (علیهم السلام)

تاریخ و سیره زندگانی امامان معصوم (علیهم السلام) راهگشایی مؤثر برای حل مشکلات جوامع بشری است. امروزه این جوامع با مسائلی چون خدعه، نیرنگ، دروغ‌گویی، خیانت، خلف وعده، ربا، کم‌فروشی، ظلم و ستم به خود و دیگران، و بسیاری از معضلات دیگر روبه‌رو هستند که بشر را از مسیر الهی و عبودیت دور کرده است. از این رو، جامعه‌ای پاک، به الگوهای نیاز دارد که از خطا و معصیت مُنَزّه باشند و بتوانند معیارهای زیستن را به مردم نشان دهند. افراد پاک که از ویژگی‌هایی همچون عصمت و علم برخوردارند نسبت به افرادی که از این ویژگی‌ها بی‌بهره‌اند، برتری دارند یا در جایگاهی بالاتر قرار می‌گیرند. امامان معصوم (علیهم السلام) نیز که وارثان علوم نبوی هستند، این ویژگی‌ها را به‌طور کامل دارند. این علوم، ودیعه‌ای الهی‌اند که از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به هریک از جانشینان ایشان، منتقل شده است. هریک از ائمه اطهار (علیهم السلام) در دوران امامتشان، جایگاه والایی داشتند و مرجعی علمی، فرهنگی، اخلاقی، سیاسی و اجتماعی در جامعه بودند. آنان که حجت‌های الهی خداوند هستند، رفتار، گفتار و عملشان الگویی برای زندگی بشر است. این بزرگواران سرشار از علم الهی هستند و جامعه تشنه حقیقت را سیراب کرده و با تبیین معارف و احکام الهی، به هدایت و احیای جامعه پرداخته‌اند.

در طول تاریخ، دشمنان اهل بیت تلاش کرده‌اند تا این بزرگواران را از صحنه اجتماع و سیاست دور کنند و به اهداف خودشان برسند.

۳-۱. روش‌شناسی

پژوهش حاضر با تمرکز بر شناخت‌نامه و زیست‌بوم زندگانی امام باقر (علیه السلام) تدوین شده که بخشی از طرح جامع تاریخ و سیره زندگی آن حضرت است و با تکیه بر منابع دست‌اول، تحلیل‌های موجود، و مقالات مرتبط، تنظیم شده است. روش تحقیق در این نوشتار براساس رجوع به منابع کهن و معاصر، پژوهش‌های کتابخانه‌ای، و با استفاده از نرم‌افزارهای مرتبط با مباحث تاریخی، حدیثی، و فضایی انجام شده است.

۴-۱. پیشینه موضوع

کتاب‌ها و پژوهش‌های بسیاری به قلم مؤلفان، محققان و پژوهشگران درباره تاریخ و سیره زندگانی اهل بیت (علیهم السلام) تألیف شده‌اند. این آثار به دو دسته کلی تقسیم می‌شوند: کتاب‌هایی که به صورت عام به اهل بیت پرداخته‌اند و کتاب‌هایی که به طور خاص (تک‌نگار) درباره هریک از ائمه اطهار (علیهم السلام) نوشته شده‌اند. در این آثار، جنبه‌های گوناگون حیات فردی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی امامان معصوم (علیهم السلام) بررسی شده است. به برکت انقلاب اسلامی، آثار فراوانی درباره اهل بیت (علیهم السلام) به فارسی منتشر شده که به زندگی آن بزرگواران توجه ویژه‌ای داشته‌اند. در این میان، کتاب‌های عمومی کهن نیز حاوی مطالب ارزشمندی درباره «شناخت‌نامه امام باقر (علیه السلام)» هستند و موضوعاتی چون ولادت، شهادت، القاب، کنیه، فرزندان، همسران، برادران، اصحاب، علم و امامت آن حضرت را در بر می‌گیرند.

کتاب‌هایی مانند الإرشاد شیخ مفید (م ۴۱۳ق)، إعلام‌الوری طبرسی (م ۵۴۸ق)، کشف الغممه اربلی (م ۶۹۳ق)، تاریخ طبری (م ۳۱۰ق)، تاریخ یعقوبی (م ۲۸۴ق)، تاریخ المنتظم ابن جوزی (م ۵۹۷ق)، تاریخ الاسلام ذهبی (م ۷۴۸ق)، القاب الرسول و عترته (ناشناخته، قرن چهارم)، تذکرة الخواص سبط ابن جوزی (م ۶۵۴ق)، الفصول المهمة فی معرفة الاثمه ابن صباغ مالکی (م ۸۵۵ق)، مناقب آل ابی طالب ابن شهر آشوب (م ۵۸۸ق)، مطالب السؤول فی مناقب آل الرسول محمد بن طلحه شافعی (م ۶۵۲ق)، الخرائج و الجرائع قطب راوندی (م ۵۷۲ق)، الکافی کلینی (م ۳۲۹ق)، رجال برقی (م ۲۷۴ یا ۲۸۰ق)، رجال نجاشی (م ۴۵۰ق)، و رجال طوسی (م ۴۶۰ق) از جمله آثار ارزشمندی هستند که ابعاد گوناگون زندگی امامان معصوم (علیهم السلام) را بررسی کرده‌اند.